

УДК 811.111'255.4

## РЕАЛІЗАЦІЯ АСОЦІАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЕКСИЧНОГО НОНСЕНСУ ПІД ЧАС ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ

**Вороніна К. В.**

*Статтю присвячено асоціативному аспекту перекладу лексичного нонсенсу. У результаті дослідження визначено значний вплив асоціацій на процес та результат перекладу; встановлено, що незважаючи на індивідуальний характер асоціацій, не виключеними є випадки спільних асоціативних зв'язків у різних реципієнтів; зроблено висновки, що перекладацькі відповідники відображають асоціації, які з'явилися у свідомості перекладачів.*

*Ключові слова:* асоціації, лексичний нонсенс, експеримент, перекладацький відповідник, учасник.

*Статья посвящена ассоциативному аспекту перевода лексического нонсенса. Определено существенное влияние ассоциаций на процесс и результат перевода, а также установлено, что, несмотря на индивидуальный характер ассоциаций, не исключены случаи возникновения сходных ассоциативных связей у разных реципиентов. В результате исследования делается вывод о том, что переводческие соответствия отображают ассоциации, которые возникают в сознании переводчиков.*

*Ключевые слова:* ассоциации, лексический нонсенс, эксперимент, переводческое соответствие, участник.

*The paper focuses on associative aspect of translating lexical nonsense. The research has led to the conclusion that associations have a considerable impact on both the process and results of the translation. Despite the fact that associations are of individual nature, the cases of activating common associative bonds cannot be excluded. Translation equivalents reflect translators' associations.*

*Key words:* associations, lexical nonsense, experiment, translation equivalent, participant.

---

Лексичний нонсенс – **актуальний** та надзвичайно цікавий об'єкт дослідження багатьох гуманітарних дисциплін. Цей феномен все більше приваблює перекладознавців на **предмет** подолання труднощів, що виникають під час перекладу лексем-нонсенсів та всього художнього твору, який слугує їх контекстом. Дослідницьку зацікавленість викликає те, яким чином долаються перекладацькі труднощі, тобто які обираються або утворюються відповідники, а також які фактори чинять вплив на їх остаточний вибір.

Труднощі, які виникають під час перекладу лексичного нонсенсу, обумовлені тим, що, по-перше, лексема-нонсенс здатна позначати одразу декілька об'єктів, створених авторською уявою, тобто здатна до множинного співвідношення з об'єктами позамовної дійсності. Відповідно, неможна однозначно встановити її понятійну складову. По-друге, неоднозначність – здатність до одночасної реалізації багатьох потенційних сенсів – призводить до щонайменш двох наслідків. Перший має прояв у невизначеності реципієнта, який саме варіант з декількох можливих обрати. Другий – в тому, що різні реципієнти можуть приписувати лексемі-нонсенсу принципово різні значення. По-третє, лексеми-нонсенси не мають і не можуть мати прямих відповідників у мові перекладу. Лексичний нонсенс належить до безеквівалентної лексики; у випадку його перекладу не може існувати сталих перекладацьких рішень. На етапі вибору або утворення відповідника нонсенс надає безмежний простір для творчості перекладача, він так би мовити змушує фахівця залучити весь його потенціал, талант та досвід. Етап остаточного вибору відповідника в мові перекладу визначають як найскладнішу стадію перекладацького процесу, цей етап характеризують як такий, коли можуть виникнути “муки творчості”, пов'язані з пошуками “потрібного слова” та

функціонально-стилістичних та жанрових відповідників, передачею реалій та гри слів, уточненням синтаксичного малюнку та кінцевою шліфовкою перекладу” [1].

Дана розробка є продовженням досліджень, присвячених особливостям перекладу лексичного нонсенсу, у перебігу яких встановлена провідна роль факторів, що покладені в основу здійснення інтерпретації цього складного феномену [2]. Етап сприйняття та тлумачення вихідного тексту надзвичайно важливий для виконання перекладу; провідні фахівці в галузі перекладознавства вважають його першим етапом здійснення перекладацького процесу [1; 3; 5]. Деякі дослідники підкреслюють вирішальну роль інтерпретації під час перекладацької діяльності: “Розглядаючи тлумачення (інтерпретацію) максимально широко, можна сказати, що міжмовний переклад (тобто власне переклад) – різновид інтерпретації” [7]. Інтерпретація лексичного нонсенсу утруднена; у випадку з найбільш ускладненими для розуміння формами нонсенсу в переважній більшості випадків тлумачення спиратиметься на асоціації, які стихійно виникають у свідомості реципієнтів.

**Мета** даної розробки – встановити вплив асоціативного потенціалу лексичного нонсенсу на процес та результат перекладу, а саме на вибір та/або утворення перекладацького відповідника.

Задля досягнення вказаної мети ми обрали **метод** ретроспективного експерименту, тобто такого, що передбачає надання перекладацьких коментарів після виконання завдання. Перекладацький експеримент вважають вдалим методом дослідження, який дозволяє детальніше розкрити природу перекладацької діяльності [4; 6; 8; 11; 12], або ж виявити, “що насправді відбувається, коли перекладають” [12, с. 177]. Надання детальної інформації щодо обґрунтування перекладацького рішення після виконання перекладу здатне наблизити дослідника до розуміння того, що саме відбувається у свідомості перекладача, адже “в силу недоступності прямому вивченню безпосередньо в момент протікання процесів свідомість людини може вивчатися лише через різноманітні форми її зовнішнього вираження” [10, с. 357].

**Матеріалом** для перекладацького експерименту слугував вірш Е. Ліра *The Quangle Wangles Hat*, текст якого ми наводимо нижче:

*On the top of the Crumpetty Tree*

*The Quangle Wangle sat,*

*But his face you could not see,*

*On account of his Beaver Hat.*

*For his hat was a hundred and two feet wide,*

*With ribbons and bibbons on every side*

*And bells, and buttons, and loops, and lace,*

*So that nobody ever could see the face*

*Of the Quangle Wangle Quee. (E. Lear, The Quangle Wangles Hat)*

У перекладацькому експерименті взяли участь 37 студентів старших курсів факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Експеримент відбувався в два етапи – на першому етапі учасникам було запропоновано зробити переклад вірша Е. Ліра *The Quangle Wangles Hat* та надіслати переклади керівникові експерименту. Завдання другого етапу передбачало надання детального обґрунтування вибору та/або утворення того чи іншого перекладацького відповідника лексем-нонсенсів, що виступають об’єктом дослідницького інтересу, а саме: *Crumpetty Tree, The Quangle Wangle, bibbons, the Quangle Wangle Quee*.

Проаналізуємо отримані результати. Серед варіантів перекладу сполучення *Crumpetty Tree* маємо випадки транскодування: *дерево Крампетті, дерево Крампетті* та *дерево Крапнімі*. Деякі учасники експерименту розтлумачили *Crumpetty* як власну назву, тому вирішили “залишити її максимально близькою до оригіналу” (звіт № 8). Одна з учасниць запропонувала варіант *дерево в Крампетті*, мотивуючи рішення таким чином: “Мені здалося, що Крампетті – це якась вигадана географічна місцевість, наприклад, стародавня. А дерево, на якому мешкає герой вірша, знаходиться в цієї місцевості” (звіт № 28).

Переклади більшості учасників продемонстрували дещо інший підхід. Вибір їх відповідників було здійснено на основі мовних асоціацій – асоціацій з

відомими словами або фрагментами, які найчастіше виникають на основі співзвучності з іншими узуальними лексичними одиницями, відомими реципієнтові [9, с. 8]. Так, автори варіантів *дерево-пампушка*, *дерево з пишками* вказують, що вигадана лексема **Crumpetty** асоціювалась у них з узуальною *crumpet*: “*crumpet* означає *здобна булочка, пампушка*, тому **Crumpetty Tree** – це дерево, на якому ростуть пампушки” (звіт № 33). Відповідник *хлібне дерево* так само з’явився в результаті асоціації з наведеною узуальною лексемою, своє рішення перекладачка мотивує таким чином: “я переклала як *хлібне дерево*, оскільки лексема *crumpet* означає *здоба*, а слово *хліб* має більш широке значення” (звіт № 5).

Асоціації зі здобою, різноманітними хлібобулочними виробами та солодощами призвели до створення відповідників *дерево Ласоціє*, *Солодке дерево*, *Млинцеве дерево*, *Крендель-Дуб*: “**The Crumpetty Tree** одразу викликало відповідну асоціацію. Отже, це має бути дерево, на якому ростуть різноманітна випічка, солодоці та цукерки” (звіт № 20).

Варіанти ще двох учасниць – *пишне деревце* та *деревце пузате* – так само спирались на асоціації з узуальною лексичною одиницею *crumpet*, але їх мислення сягнуло далі смакових якостей здобних виробів. У звітах перекладачки пояснюють: “слово *crumpet* перекладається як *пишка* (рос.), внаслідок цього виникла асоціація пишної крони дерева” (звіт № 19); “моя уява намалювала пузате деревце з пишною круглою короною. Звідси й отримала *деревця пузатого*” (звіт № 8).

У досить невеликої кількості перекладачів сполучення **Crumpetty Tree** асоціювалося з іншими узуальними лексемами англійської мови. Так, одна з учасниць вказує, що спочатку слово **Crumpetty** викликало в неї асоціації з двома узуальними лексичними одиницями англійської мови: *crumpet* та *crump*. Відкинувши асоціації зі здобою, оскільки “про пампушки у вірші мови не було” (звіт № 15), учасниця вирішила продовжити розвиток асоціацій, що з’явилися на основі *crump* – *скрипіти*. Вибір остаточного варіанту перекладу словосполучення **Crumpetty Tree** як *дерево Хрустик* вона пояснює рішенням не зупинятися на узуальному прикметнику *скрипучий*, а створити власну лексичну одиницю: “потім я подумала, що його [слово] слід перекласти словом, що не існує” (там само).

Мовні асоціації ще двох перекладачок виникли на основі узуальних одиниць *petty* – *дрібний*, *невеликий* (звіт № 18) та *crut* – *розкришити* (звіт № 24). Вказані асоціації знайшли своє втілення у таких варіантах перекладу, як, відповідно, *дерево Дрібноша* та *крихітне дерево*.

Щодо перекладу сполучення **The Quangle Wangle**, близько половини учасників експерименту застосували транскодування, оскільки проінтерпретували цей нонсенс як ім’я головного героя віршу. Нами зафіксовані 18 випадків (49%) транскодованих відповідників: *Квангл Вангл* (7 випадків), *Кеонгл Вонгл* (6 випадків), *Кеон’л Вон’л* (1 випадок), *Кванкл Вангл* (1 випадок), *Кванг Вангл* (1 випадок), *Квангел Вангел* (1 випадок), *Квангель Вангель* (1 випадок).

Серед варіантів перекладу власної назви **The Quangle Wangle** маємо випадок адаптивного транскодування – *Куанг Хитрий*. Авторка цього варіанту пояснює, що зрозуміла власну назву як “ім’я та опис характеру цього персонажу” (звіт № 9). Перший елемент її відповідника має яскраве етноспецифічне забарвлення, що характеризує героя як мешканця далеких східних країн, а другий вказує на його особистісні риси.

До випадків адаптивного транскодування відносимо й варіант *Хитрий Кеа*. Його авторка зазначає, що перший елемент відповідника з’явився на основі перекладу узуальної одиниці **Wangle** – *хитроці*, а другий вона утворила після того, як декілька разів вимовила вголос лексичний нонсенс **Quangle** та графічно зафіксувала його “приблизно як чую” (звіт № 4).

Аналіз звітів довів, що в ряді випадків асоціації учасників до вигаданого елемента **Quangle** зумовлені впливом лексичної одиниці **Wangle**. Так, одна з учасниць зазначає, що значення слова *wangle* – *хитроці* “стало своєрідним фундаментом для перекладу” (звіт № 15). Вона довго намагалася вигадати “якесь слово, яке б римувалося з іменником, створеним від слова *хитрити*” (там само). Серед великої кількості варіантів перекладу її улюбленим варіантом

залишався відповідник *Хитрик-Шмитрик*, але вона була змушена його відкинути через те, що “рими не підкорялися, але ритм хотілося якось зберегти” (там само). Пригадавши з контексту, що персонаж ховається на дереві, та з метою додержання рими та розміру учасниця запропонувала остаточний варіант – *Хитрун-Ховун*.

Зазначимо, що сполучення *Quangle Wangle* належить до повторів-відлунь, де перший елемент – вигадана лексична одиниця, другий – узуальна. Одним з надзвичайно вдалих перекладацьких рішень є *Хитрун-Мудрун*, авторці якого вдалося зберегти ефект повтору-відлуння в мові перекладу. Перекладачка пояснює, що її асоціативний ряд сформувався під впливом узуальної лексеми *wangle*, а також контексту всього вірша: “головний герой у величезному дивному капелюсі ховається на верхівці якогось незрозумілого дерева та весь час щось там хитрує-мудрує” (звіт № 14).

Учасниця, яка запропонувала варіант *Хитрюга-Подлюга*, вказує, що в неї *Quangle Wangle* асоціювалося з лексичними одиницями *jangle* – *брязкати*, *деренчати*, *гомоніти*, *дратувати* та *quackle* – *крякати*, *кахкати* (про качок), *базікати*, *торохтіти*: “Хоча перша складова *Quangle* майже не відображена у кінцевому варіанті перекладу, семантика вищезгаданих слів допомогла створити образ істоти – героя вірша” (звіт № 20).

Відносно невелика кількість учасників під час перекладу керувалася позамовними асоціаціями, тобто такими, що виникли з об’єктом/предметом навколишнього позамовного оточення [9]. Одна з учасниць вказує, що істота *The Quangle Wangle* асоціювалася в неї з птахом: “важний величезний ворон з фіолетово-рожево-помаранчевою шляпою з бубонцями” (звіт № 8). Її перекладацький відповідник – двокомпонентне поєднання *Хитрун-Літун*, перший елемент якого побудовано на основі перекладу узуальної лексеми *wangle*, а другий – шляхом утворення іменника від дієслова *літати* з урахуванням рими та розміру вірша.

На утворення таких відповідників, як *Бара Бука (Quangle Wangle)* та *Бара Бука Бяка (Quangle Wangle Quee)* значний вплив мала асоціація з казковою істотою з дитячих творів, що є “трошки негативним персонажем” (звіт № 2). Наведені варіанти свідчать про уважний підхід до прихильностей та смаків цільової аудиторії вірша – малюків. Зазвичай дітям подобаються різноманітні страхувиська, але вони мають бути не жакливими, а кумедними.

Мовні асоціації учасників виникали не тільки на основі узуальних одиниць англійської мови – інші мови, відомі реципієнтам, також ставали у пригоді. Так, найбільш розповсюдженим варіантом перекладу лексеми-нонсенсу *bibbons* став відповідник *бубони* (8 випадків). Учасники коментують своє рішення таким чином: “В мене виникла асоціація зі словом *бубони*, та на щастя це слово підходило за змістом” (звіт № 15), або інший коментар: “Вважаю, не потрібно коментувати, адже відразу напрошується “неписаний” відповідник – *бубони*” (звіт № 20).

Безпосередній контекст – узуальна лексема *ribbons* – мав чимале значення на утворення власних асоціацій: “Переклад слова *bibbons* був обраний по аналогії зі словом *ribbons* – *стрічки*, *банти*” (звіт № 5). Наведемо декілька відповідників, які з’явилися в результаті цієї асоціації: *стрічечки*, *шнурочки*, *смужки*. Відповідник *помпони*, застосований двома учасниками, є так званим смисловим розвитком: “Для перекладу підходило слово, яке було б з одного смислового ряду зі словами *стрічечки*, *балабончики*, *гудзики*, *мереживо*. Тому я використала слово *помпони*” (звіт № 28).

Нонсенсна лексема *bibbons* у однієї учасниці викликала асоціації з дитиною на основі узуальної одиниці *bib* – *дитячий нагрудник*; запропонований нею відповідник – *стрічки-бовтушки* (звіт № 18).

Наступні відповідники відрізняються тим, що відтворюють у мові перекладу ефект повтору-відлуння, характерного для одиниць мови оригіналу: *стрічки*, *мічки (Стрічок, мічок начепив з двох сторін)*, *стрічки з брічками (Звисають стрічки з брічками над кожним вухом)*. Звернемо увагу на те, що другий елемент вказаних сполучень є вигаданою лексемою, утворення якої вмотивоване фонетичними причинами – додержанням рими та розміру вірша.

Під час перекладу значна кількість учасників керувалася немовними асоціаціями: “Оскільки слова **bibbon** в англійській мові не існує, я переклала його так, аби воно було співзвучним з рештою перелічених у вірші понять, що позначають прикраси на капелюсі головного героя” (звіт № 12). Таким чином були обрані такі узуальні відповідники: **дзвіночки, мереживо, завитушки, буси** та, навіть, **павучки**.

Найбільш важким для перекладу виявилось нонсенсне сполучення **The Quangle Wangle Quee**, особливо його останній елемент **Quee**. Деякі учасники вирішили взагалі вилучити його: “Вірш не дає чіткого поняття про те, що саме позначає слово **Quee**, тому я вирішила вилучити його з перекладу, аби не викривляти зміст оригіналу” (звіт № 12). До причин вилучення останнього елемента відносять власні негативні асоціації: “**Quee** асоціювалось лише з порослячим верещанням, але ніяк не з палким вигуком” (звіт № 1).

Наведемо один з варіантів перекладу всього вірша:

*Сидів Хитрун й коржі він їв; // Здоровенну шляпу він носив.*

*Шляпа його все закривала, // Обличчя побачити його не давала.*

*Гудзики й дзвіночки, петельки та шнурочки.*

*Та ще й стрічки по бокам. // “І сам не дам, і вам не дам”, -*

*Хитрун під ніс собі казав (переклад № 6).*

У вказаному перекладі авторка двічі повторює ім'я головного героя – **Хитрун**, вона не наводить жодного відповідника елементу **Quee** через те, що “дитячі вірші неможливо перекладати дослівно” (звіт № 6).

Серед варіантів перекладу **The Quangle Wangle Quee** маємо випадки транскодування: “не знайшла відповідника до жодного з цих слів, тому припустила, що це – просто назва істоти” (звіт № 19) або нарешті з'явилося повне ім'я персонажу” (звіт № 32). Транскодовані відповідники поєднують такі варіанти: **Квангл Вангл Куї, Квонгл Вонгл Кви, Квангл Вангл Кві**.

Під час перекладу незначна кількість учасників керувалася мовними асоціаціями. Так, дві учасниці зазначають, що **Quee** асоціювалось з *queer* – **дивакуватий, ексцентричний**: “Побачивши слово **Quee**, я відразу згадала *queer* – різниця лише в одній літері і ця істота дійсно трохи дивна” (звіт № 15). Отже, обидві учасниці переклали цю одиницю як **Дивак**. Наведемо один з перекладів:

*На дереві Хрустик // Сидів Хитрун-Ховун,*

*Ховаючи свій носик // В бобровий капелюх.*

*Капелюх був широкий, як річка, // А на ньому – бубони та стрічки,*

*Петельки, мережки, кнопки, дзвіночки,*

*Щоб ніхто не побачив нашого дружочка*

*Дивака Хитруна-Ховуна (переклад № 15).*

Основою для наступного варіанту – **королевич** – слугувала асоціація **Quee** з лексемою *queen* (нікому ще не таланило побачити лице **Квангл Вангл королевича**); як зазначає перекладач: “**Quee** – на мою думку, це недописане слово *queen*” (звіт № 10).

У результаті здійсненого дослідження зроблено **висновки**, що асоціації, які виникають у реципієнтів під час сприйняття лексичного нонсенсу, чинять суттєвий вплив на процес та результат перекладу. Перекладацькі відповідники відображають ті асоціативні зв'язки, які виникли у свідомості або з предметом / об'єктом позамовної дійсності (немовні асоціації), або ж з узуальною лексичною одиницею будь-якої мови, відомої перекладачеві (мовні асоціації). Асоціації мають індивідуальний характер, але не виключеними є випадки, коли у різних реципієнтів можуть виникнути асоціативні зв'язки з одними й тими ж об'єктами позамовного оточення або узуальним лексичними одиницями.

**Перспективи** подальших розробок полягають у вивченні реалізації асоціативного потенціалу лексичного нонсенсу під час перекладу візуально-залежних текстів.

#### Література

1. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) [Электронный ресурс] / В. С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с. – Режим доступа :

- <http://linguistic.ru/index.php?id=88&op=content> .
2. Вороніна К. В. Особливості перекладу лексичного нонсенсу: вплив інтерпретації на вибір перекладацького відповідника / К. В. Вороніна // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. – Чернівці : Видавничий дім “РОДОВІД”, 2013. – Вип. 668. Германська філологія. – С. 201–210.
  3. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. [для ин-тов и фак. иностр. яз.] / В. Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.
  4. Комиссаров В. Н. Переводоведение в XX веке: некоторые итоги / В. Н. Комиссаров // Тетради переводчика. – М. : МГЛУ, 1999. – Вып. № 24. – С. 4–20.
  5. Минченков А. Г. Русские частицы в переводе на английский язык / А. Г. Минченков. – СПб. : ООО “Издательство “Химера”, 2001. – 96 с.
  6. Овсянникова Е. В. Эксперимент в переводоведении / Е. В. Овсянникова // Вісник Сумського державного університету. Сер. : Філологічні науки. – Суми : СумДУ, 2003. – С. 183–187.
  7. Псурцев Д. В. Образный потенциал внутритекстовых ассоциативных связей и перевод [Электронный ресурс] / Д. В. Псурцев. – Режим доступа : [www.thinkaloud.ru/feature/psur-oas-byatt.doc](http://www.thinkaloud.ru/feature/psur-oas-byatt.doc) .
  8. Рецкер Я. И. О переводческом эксперименте / Я. И. Рецкер // Тетради переводчика : науч.-теор. сб – М. : МГЛУ, 1999. – Вып. 11. – С. 31–40.
  9. Суперанская А. В. Языковые и внеязыковые ассоциации собственных имен / А. В. Суперанская // Антропонимика. – М. : Наука, 1970. – С. 7–17.
  10. Федяева Е. В. Актуализация ассоциативного потенциала существительного в процессе метафорической квантификации / Е. В. Федяева // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. – 2008. – № 70. – С. 357–362.
  11. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты [Электронный ресурс] / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с. – Режим доступа : [http://www.gumer.info/bibliotek\\_Buks/Linguist/shveyz/](http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/shveyz/) .
  12. Kussmaul P. Think-Aloud Protocol Analysis / P. Kussmaul, S. Tirk-konen-Condit // Translation Studies TTR : traduction, terminologie, redaction. – 1995. – Vol. 8, № 1. – P. 177–199.